

Aanvullingen op de in Van glis tot klapschaats genoemde merktekens

*door Bert van Voorbergen
met medewerking van Wiebe Blauw en
anderen*

Met recht kan Wiebe Blauws boek *Van glis tot klapschaats* (2001), hierna afgekort tot VGTK de moderne bijbel voor de schaatsenverzamelaar worden genoemd. Na het aloude *Schaatsenrijden* (1881) van Van Buttingha Wichers zijn er tal van andere boekjes met informatie over schaatsen verschenen, maar Blauws boek maakt het hebben daarvan, hoewel niet geheel overbodig, toch zeker minder urgent. Zelf grijp ik er in elk geval steeds weer op terug voor systematische informatie over de makers van Nederlandse schaatsen.

Om niet steeds weer het halve boek te moeten doorbladeren als ik weer eens een onbekend merkteken tegenkom, heb ik een paar jaar geleden al eens voor mijzelf een lijstje van de in het boek genoemde merken gemaakt. Daarbij was mij gebleken dat sommige merken wel drie, vier keer staan vermeld, omdat toeleveranciers het merk van hun afnemer kennelijk alvast in de ijzers sloegen. Omdat ik dat verwarrend (en feitelijk onjuist) vind, heb ik er daarom naar gestreefd in mijn lijst zoveel mogelijk een merk alleen op te nemen bij de 'merkeigenaar', dus bij degene die de complete schaatsen op de markt bracht. Verder staan er in het boek hier en daar in de beschrijvingen merken genoemd

die niet zijn opgenomen onder het kopje 'stempel'. En ten slotte miste ik verschillende merken. In het voorjaar van 2006 heb ik mijn lijstje naar beste weten aangevuld en toegevoegd aan de website van Het virtuele Schaatsenmuseum (<http://www.schaatsenmuseum.nl>), waardoor het nu door iedereen op elk moment kan worden geraadpleegd en gebruikt om snel de gedetailleerde informatie in VGTK te vinden.

Toen ik Wiebe daarop attent maakte en liet weten dat ik van plan was de aanvullingen door middel van een artikeltje in *Kouwe Drukke* te publiceren, stelde hij voor er een gezamenlijk artikel van te maken, omdat ook hij over nieuwe informatie beschikte. Het resultaat van onze samenwerking treft u hieronder aan. Veel van de aanvullende informatie werd ons door medeverzamelaars aangereikt, waarvoor dank. Waar van toepassing heb ik de bron vermeld. Wij hopen dat het ook anderen zal aanmoedigen hun kennis van nog niet geopenbaarde merktekens met ons te delen, zodat er wellicht op termijn een min of meer officieel supplement op VGTK kan verschijnen. Omdat wij ons kunnen voorstellen dat velen er tegenop zien of het niet de moeite waard vinden zelf hun bevindingen in artikelvorm te gieten, zijn Wiebe en ik graag bereid als coördinatoren te fungeren. Bijdragen kunnen worden gestuurd naar bert@schaatsenmuseum.nl of naar blauw792@planet.nl. Maar bellen kan

natuurlijk ook: (0180) 31 48 18 respectievelijk (0521) 51 70 20.

Omdat niet iedereen de merktekens op schaatsen met dezelfde woorden aanduidt, lijkt het mij goed hier nog een opmerking over te maken. Ik onderscheid twee hoofdgroepen: merken en beeldmerken. Onder de merken rangschik ik alle gewone alfabetische aanduidingen in de vorm van initialen, namen (leveranciers) en merknamen (fantasiename) al dan niet onderstreept of in een rechthoekig kader. Is er sprake van een plaatje, een monogram of van letters in een niet-rechthoekig kader (cirkel, hart) dan noem ik dat een beeldmerk. Merken en beeldmerken vat ik samen met de term merktekens. Voor het aanbrengen van merktekens in metaal worden stempels gebruikt. Bij de ambachtelijke productie zijn dat slagstempels waarmee de merktekens tijdens het smeden met de hand in het warme metaal worden geslagen. Bij de meer industriële fabricage worden de merktekens in het koude metaal gedrukt met behulp van machinestempels in combinatie met excenterpersen. Fijnproevers zien het verschil doorgaans onmiddellijk aan de inslag.

FRIESLAND

DE VRIES & CO DOKKUM - Verkoopmerk van Berend de Vries die pomp- en mastmaker was aan de Halvemaans Poort in Dokkum. Hij was een broer van schaats-

houtenmaker Andries Jouke de Vries uit Goutum. Van oorsprong komen de broers uit Wergea, waar hun vader al schaatsenmaker was bij Hoekstra. Berend de Vries betrok de houten van zijn broer en liet de ijzers door een smid in de omgeving van Dokkum maken. De ijzers werden ook door zijn broer in de houten gezet. Andries de Vries bracht 's winters op zaterdag de compleet gemonteerde schaatsen op de fiets van Goutum naar zijn broer in Dokkum. Daar nam hij dan weer losse schaatsijzers mee terug (Bron: Jan Elzinga, Rottum).

Friese schaatsen - Aangetroffen zowel op het etiket als in de ijzers van door K.E. de Vries te IJlst vervaardigde schaatsen.

FRYSLANS ROM - Op schaatsen met het merk BATAVUS HEERENVEEN komt een sticker van FRYSLANS ROM voor. Het is mogelijk dat Batavus de merknaam Fryslans Rom in 1940 van Ruiters, Bolsward heeft overgenomen, inclusief de stickers. (Bron: Wiebe Blauw).

GODFRIN - Zie VGTK-p.202. Omdat bij het overbrengen van de inventaris van De Vries naar het Eerste Friese Schaatsenmuseum in Hindeloopen stempels werden aangetroffen met 'Godfrin' en 'Acier superieur', wordt verondersteld dat De Vries toeleverancier is geweest van de schaatsenfabriek van Jean Godfrin in het Belgische Etterbeek, destijds een voorstadje van Brussel. Zelf beschik ik over kunstschaat-

sen met aangeklonken schoen voorzien van het merk Godfrin en de vermeldingen SILVER ARROW in combinatie met een gevederde pijl en SHEFFIELD STEEL. Mogelijk liet Godfrin zich houten schaatsen toeleveren vanuit Nederland en metalen kunstschaatsen vanuit Engeland. Als dat zo is, rijst de vraag hoe zijn eigen producten eruit zagen.

IISNOCHT - Dit merk komt op veel kinderschaatsen voor. In VGTK wordt het bij verscheidene schaatsenmakers genoemd. Ik veronderstel echter dat het merk eigendom was van Batavus en dat schaatsenmakers als Z. Plantinga en H. en T. Nauta de complete schaatsen of delen daarvan kant-en-klaar, dus voorzien van het stempel, toeleverden. Zie ook IJSNOCHT.

IJSKRISTAL - Op metalen kunstschaatsen van Nooitgedagt.

IJSNOCHT - Mogelijk is dit merk ouder dan Iisnocht. Ik leid dit af uit de 'grofheid' van de inslag en resten van een etiket op in mijn bezit zijnde schaatsen. Het etiket had een driehoekig 'dakje' en lijkt aan de onderkant rond te zijn geweest. Het had een donkerblauwe basis met een goudkleurig randje. In de top van het etiket staat een dieprode S als het restant van een woord dat niet veel meer dan 2-4 letters kan hebben gehad.

IJSVOGEL - Dit merk van Nooitgedagt bestaat uitsluitend op etiketten en werd

altijd in combinatie met 'Juweltje' op de ijzers gebruikt.

JUWEELTJE - Hoewel Wiebe Blauw dit product van Nooitgedagt in zijn boek niet noemt, zijn er waarschijnlijk duizenden van verkocht. Doorgaans werden de ijzers van deze populaire doorloperetjes van dit merk voorzien en de houtjes van een etiket met het bekende ijsvogeltje.

LEATITIA - Voor zover bekend alleen op etiketten van door Jan Meinderts, Warga gemaakte Friese schaatsen. Het merk is ontleend aan de voornaam van zijn oudste dochter. (Bron: Anrie Broere).

POLA - In VGTK staat dit merk vermeld op pagina 189. Dit is onjuist. Het moet in de tweede kolom bovenaan pagina 191 staan.

SKANDIA - Aangetroffen op Friese doorlopers. Omdat Nooitgedagt beitels onder dit merk produceerde, veronderstel ik dat schaatsen met dit merk eveneens uit IJlst kwamen.

WINTERBLOEM - Op metalen kunstschaatsen van Nooitgedagt. (Bron: Wiebe Blauw).

GRONINGEN

NOORDS RECORD - In VGTK wordt dit merk wel in de tekst genoemd, maar niet bij de door Berend de Boer te Winschoten

gebruikte stempels. Het stond op metalen noren.

DRENTHE

G. BALLAST - Het merk staat op pagina 107 van GVTK vermeld als onbekend. Het staat echter op schaatsen van hoefsmid Gerrit Ballast te Coevorden. Hij werd geboren in 1893 in Coevorden en had in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw een smederij aan de Sallandseweg in Coevorden. Daar maakte hij in klein aantal houten schaatsen. Hij is in 1968 in Enschede overleden. (Bron: Wim Molenveld).

OVERIJSEL

G.J. PIJNAPPEL, LUTTENBERG - Deze smid maakte in de jaren dertig van de vorige eeuw enkele paren zwierschaatsen. Hij was eerst knecht bij smid Oortwijn in Luttenberg. Deze schaatsen werden niet voorzien van een merkteken. (Bron: Tom Clardij en Wim Molenveld).

MEINDERINK, BEERZERVELD - De Beerzerveldse smid Meinderink maakte in de periode tussen 1910 en 1935 in klein aantal een soort Friese schaatsen. Deze schaatsen werden niet voorzien van een merkteken. (Bron: Wim Molenveld).

GELDERLAND

OB - Merk van de smid Cornelis Bergman te Beesd. Het is aangetroffen op zwierschaatsen en Ameider klompen. (Bron: Wiebe Blauw).

QUICK - Zie VGTK-p.221. Dit bedrijf staat per abuis genoemd als Overijssels bedrijf. Het was echter gevestigd in het Gelderse Hengelo. Het werd opgericht in 1905, ging failliet in 1986, startte door maar sloot de deuren definitief in 1992. In 2001 werd het merk echter opnieuw gelanceerd; nu vanuit Strijen, Zuid-Holland. Bij die gelegenheid werd een soort jubileumboek uitgegeven waaraan kan worden ontleend dat er drie generaties Jansen in het bedrijf werkzaam zijn geweest. Het bedrijf leverde in zijn hoogtijdagen een complete sportkledinglijn, maar de basis was de eigen productie van sportschoenen. In de jaren -60 en -70 werden onder deze schoenen ook kunstschaatsen en metalen noren gezet. De ijzers daarvoor kwamen van Honda in Japan. Zowel Sjoukje Dijkstra als Kees Verkerk hebben op schaatsen van Quick gereden. (Bron: Ben Remie).

VICTORY - Op metalen noren van het merk Quick.

UTRECHT

M. SPIJKER, NIEUWERSLUIJ - Deze smid maakte ZH-Friese schaatsen met een eigen merkteken. (Bron: Wiebe Blauw).

NOORD-HOLLAND

C. WAHLEN, UITHOORN - Dit merk is aangetroffen op klompschaatsen. Waarschijnlijk gaat het om een enkel paar dat is voorzien van een eigenaarsmerk. C. Wahlen was handelaar in oud ijzer en leefde van 1890 tot 1975. De schaatsen zouden gemaakt kunnen zijn in de smederij van Andries Smit in De Kwakel. (Bron: Wim Molenveld).

GUNTERS & MEUSER - Verkoopmerk van ijzerwarenaak Gunters en Meusers aan de Egelantiersgracht in Amsterdam, opgericht 1826. Het merk is aangetroffen op krul-schaatsen in combinatie met het Duitse beeldmerk 'oog met stralenkrans' van Carl Schlieper, Remscheid (1880-1900). (Bron: Wim Molenveld).

PIETER PIETERSEN SMIT KROMMENIE - Uit de inventaris van deze smid, die werd opgemaakt na zijn overlijden op 2 november 1727, blijkt dat er in zijn smederij aan de huidige Zuiderkerkstraat 'vier paer nieuwe schaatsijzers' hangen. Het is mogelijk dat Smit bezig was een nieuwe voorraad schaatsijzers te maken voor de winter. (Bron: Ron Couwenhoven).

VELENZO - In VGTK staat op p. 262 dat de eigenaar van dit merk Velleman heette en op p.167 Vellinga. Het laatste is een verschrijving; het moet dus Velleman zijn. (Bron: Wiebe Blauw).

ZUID-HOLLAND

CVW - Dit is het merk van Cornelis van Wijk, die smid was in Goedereede. Van Wijk maakte een eigen model schaatsen. Het bedrijf bestaat nog steeds. (Bron: Wim Molenveld).

Damis Pols - Was smid in Vuilendam, een plaats die door Van Buttingha Wichers wordt genoemd vanwege de goede schaatsen die daar worden gemaakt. Mogelijk ging het om schaatsen van deze smid. Hij werd geboren in 1857 in Brandwijk en was smid in Vuilendam van 1885 tot 1902, toen hij de smederij overdeed aan ene IJzerman.

Dingeman Burgers, Strijen - Zie VGTK-p.158. Het merkteken D.B. is ook op schaatsen van het IJsselmondse model aangetroffen. (Bron: Wim Molenveld).

GEBR. STRAATSBURG - Zie VGTK-p.109. Verkoopmerk van de Gebroeders Straatsburg in Leiden, die een ijzerwarenhandel hadden aan de Boommarkt. Adverteerden onder andere in 1894 in 'Athleet' en in 1908 in het Leidsch Dagblad. (Bron: Wiebe Blauw).

H (in een hartje) - Zie VGTK-p.109. Beeldmerk van de smid Hendrik Meerkerk uit Hei en Boeicop, thans Nieuwland. Periode circa 1900-1925. (Bron: Kees den Braber).

HOLLIJWA - In het boek Schaatsen en

schaatsenmakers van Anrie Broere staat op pagina 63 een driehoekig etiket met een zeilboot. Hij vermeldt daarbij dat het om Duitse schaatsen gaat die in de handel zijn gebracht door de N.V. Hollandsche IJzerwarenhandel in Leeuwarden. Na enig speurwerk bleek dat de Hollandsche IJzerwarenhandel nooit in Leeuwarden gevestigd is geweest, maar in 1921 te Rotterdam werd opgericht. Het bedrijf bestaat nog, maar zit nu in Soesterberg. Het belevt bouwbedrijven. Ik sprak met een kleinzoon van de oprichter, Ad van der Vlugt, die nu de directie voert. Deze vertelde dat hij via een relatie een restpartij schaatsen heeft geschonken aan een Fries museum. Hij meende zich te herinneren dat daar ook schaatsen met het driehoekige etiket bij zaten, maar dat er ook sprake was van andere schaatsen. De vraag rijst nu of het 'merk' wel exclusief door de HOLLIJWA is gevoerd dan wel of het ook door andere wederverkopers op de markt is gebracht. En waar deze schaatsen werden gemaakt blijft dus vooral nog een raadsel.

J.W. SCHEFFER & Co - Verkoopmerk van ijzerwarenhandel J.M. Scheffer uit de Korte Hoogstraat te Rotterdam. Adverteerde al in 1885 in de NRC met schaatsen. Aangekomen op het Waddinxveense model. (Bron: Wim Molenveld en Wiebe Blauw).

M.W.J. EIJSVOGEL - Zie VGTK-p.109. Verkoopmerk van Haags bedrijf, rond 1930.

(Bron: Wim Molenveld).

RÖDER & VERBEEK - Verkoopmerk van de ijzerwarenhandel Röder & Verbeek, gevestigd aan de Hang in Rotterdam. Noemt zich in de NRC tussen 1901 en 1908 ook Koninklijke Rotterdamsche IJzerhandel. Werd later Kramer & Röder. (Bron: Harry Karssies en Wiebe Blauw).

vM (kleine v boven grote M in blokje) - Beeldmerk van de Nieuwpoortse smid Johannes van Merkerk (VGTK-p.292). (Bron: Wim Molenveld).

W. JONGBLOED - Aangekomen op schoonrijschaatsen met drie riemgaten. Gelet op de inslag van het merk kan worden aangenomen dat ze zijn gemaakt door smid Jongbloed uit Dalem bij Gorinchem. (Bron: Wiebe Blauw).

MERKEN WAARVAN DE HERKOMST NIET BEKEND IS

CS - Op Ouderkerkers. (Bron: Wim Molenveld).

GVB - Voor in krulschaatsen. (Bron: Wim Molenveld).

I.G. - Voor in krulschaatsen. (Bron: Wim Molenveld).

IJSKONING - Op houten kunstschaatsen (zwijschaatsen met ronde voorkant

en 'tanden') van circa 1915. (Bron: Ben Remie).

IJ.(of U) RIEMERSMA - Op zwierschaatsen, laagspringers en veiligheidsschaatsen. Mogelijk afkomstig uit Edam. (Bronnen: Jitse Hotsma, Wim Molenveld, Museum Lambert Melisz).

IWD - Op Noord-Hollandse schaatsen. (Wim Molenveld).

JB - Voorin Friese schaatsen. (Bron: Tom Clardij).

JEVERKA - Zie VGTK-p.109. Het merk staat in een kader. Bij dit merk heb ik altijd gedacht aan de Amsterdamse handelonderneming met dezelfde naam. Aangemoedigd door Ben Remie besloot ik eens navraag te doen. De huidige directeur, de heer J. Veltkamp, een kleinzoon van de oprichter, liet mij tot mijn niet geringe verbazing weten er zeker van te zijn dat het bedrijf nooit schaatsen heeft verkocht. Hij adviseerde eens contact te zoeken met JeVeKa Trading Company in 't Harde. Maar ook daar ving ik bot; de heer S.J. Jelsma van dit bedrijf is er zeker van dat schaatsen nooit tot het leveringsprogramma hebben behoord. Omdat het Fries Scheepvaartmuseum te Sneek op zijn site schaatsen met het merk JEVERKA laat zien met de vermelding dat deze afkomstig zijn van Zandstra in Sneek, heb ik ten slotte contact met dit bedrijf gezocht. Maar ook deze actie liep op niets uit. Zij hebben de schaatsen ooit meegeleverd

gekregen met een opgekochte restantpartij, maar niet meer dan het ene paar en de twee losse schaatsen die nu in het Fries Scheepvaartmuseum liggen. En daarmee liep dit onderzoekje met een sisser af en blijft de eigenaar van dit merk vooralsnog onbekend.

J.K. - Op ZH-Friese schaatsen met drie riemgaten. (Bron: Kees den Braber).

JOS. HARM - Op Noord-Hollandse schaatsen met koffiepootjes. (Bron: Wiebe Blauw).

K. HOEKSTRA - Op Friese schaatsen. (Bron: Jitse Hotsma).

P - Op Ouderkerkers. (Bron: Wim Molenveld).

T.H. - Voor in Groninger schaatsen. (Bron: Wim Molenveld).

VZ - Op West-Friese schaatsen in het Fries Scheepvaartmuseum, Sneek.

X (binnenkant hals) - Op heule-naars. (Bron: Wim Molenveld).

??? SCHULTE & ZONEN - Aantroffen op zeer oude krulschaatsen voorzien van smeedijzeren schenkels. Zie [HYPERLINK "http://www.schaatsenmuseum.nl"](http://www.schaatsenmuseum.nl) www.schaatsenmuseum.nl, zwierschaatsen, Hollandse krulschaatsen, pagina 1. Mogelijk was de Kwintheulse smid P. Schulte (VGTK-p.286) een van de zonen.

BEELDMERKEN WAARVAN DE HERKOMST NIET BEKEND IS

AB - Beeldmerk waarbij de rechter poot van de A samenvalt met de verticaal van de B. Aangetroffen op krulschaatsen. Volgens de verkoper kwamen ze uit Strijen, maar de afwerking wijst meer in de richting van Ameide. (Bron: Wim Molenveld).

B (in een cirkel) - Op Noord-Hollandse schaatsen. (Bron: Wiebe Blauw).

GB (in een hartje) - Op hartjesschaatsen. (Bron: Alex Kampinga).

I (met eronder een boom) - Op krulschaatsen van het IJsselmondse model. (Bron: Wim Molenveld).

RB (in een cirkel) - Op Noord-Hollandse schaatsen. (Bron: Wiebe Blauw).

S (in een hartje) - Op ZH-Friese schaatsen met twee riemgaten. Het merkteken is mogelijk van de drie generaties schaatsenmakende smeden Stichter uit Nieuwveen. (Bron: Wim Molenveld).

"helm" - Op Groninger schaatsen. (Bron: Wiebe Blauw).

"gekruiste ankers" - Op Groninger schaatsen. (Bron: Kees den Braber).

"drie sterren" - Op krulschaatsen. (Bron: Minne Nieuwhof).